

ազգաւոր բարձրագոյն, երկխառն էլ սկսում է խօսել մի նոր բարձրագոյն, ոչ Նախիջևանի և ոչ էլ գրականական լեզուով։ Միակիս ուսումնարանում մօտ երեսուն և հինգ երեխայք կան տղայք և աղջիկներ մինչև 12 տարեկան, ինչպէս են դրանք բաժանվում և ինչ են սովորում, ովքեր են ուսուցիչները և ինչ մարդկանց ձեռքին է ուսումնարանի կառավարչութիւնը եւ մանրամասնաբար տեղեկութիւններ կը հաւաքեմ եւ իր ժամանակ կը յայտնեմ։

Ամսիս 4-ին կատարվեցաւ նոր եկեղեցու օծման հանդէսը փառաւոր կերպով. օծման հանդէսը կատարեց սրբազան Գեորգ արքեպիսկոպոսը, որին օգնեցին ինչպէս այստեղի քահանայները, նոյնպէս Մոզդուկից, Արմավիրից և Եկատերինոպոլից հրաւիրված քահանայներ և տիրացուներ։

Նոր եկեղեցու շինութեան մասին առանձին նամակով կը խօսեմ, թէ ով է շինել եկեղեցին, ում փողերով և ինչ կարգադրութիւններ էին տրված թէ սրբազանի, թէ Պօպովի կողմից։

Է. Ս.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒԻՆԻ

Մեր աշխատակից պ. Բաֆֆի հեռագրում է մեզ թափրիկից որ այսօր ճանապարհ է ընկնում դէպի թիֆլիս։

Ֆրանսիայի ձեռնածու պ. կաղնեկ իր վերջին ներկայացումը տալու է Արթուր Թոմսոնի թատրոնում վաղը կիրակի, 25-ին հոկտեմբերի, Ներկայացումը լինելու է նոր պրօգրամայով։

Հոկտեմբերի 22-ին սկսվեցան թիֆլիսում Գօդֆրուս եղբայրների ջիւրկի ներկայացումները։

ՆՈՒՆՈՒՅ միջ գրում են, Նուբուս վիճակը ամենից աւել կարօտ է հոգեր իշխանութեան հսկողութեան և կրթված ու եռանդոտ հայ-ուսուսողական քարոզիչների, որովհետև վիճակիս 15 հազար ուսուցիչներ և 20 հազարից աւելի հայ-մանւնեականներ կրօնական համոզմունքի կողմից տատանման մէջ են։ Բողոքականութիւնը անհոգութիւն ունի նրանց մէջ և մանաւանդ հայ-մանւնեականները հակում ունեն դէպի այդ դասնութիւնը։ Հարկաւոր կը լինէ որ էջմիւշից լուսնորայական քարոզիչներ ուղարկէ այդ տարրի մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու համար։

Նուբուս միջ գրում են որ այս տարի աշունը բաւական տաք է անցնում և առաջին պիտոյքի մթերքները բաւական էօթն են։ Վիճակի գիւղերի բնակիչները հազիւ հանգստացան վերջին տարիների ծանրութենից և թանգութենից։

Այլ պատի մօտ, պատուհանի տակ, մանճակալի վրա ձգված, պառկած էր մի ինչ որ մարդկային կմախքի նման մարմին, փաթկած դեղնած կաշիով։ Նրա բաց աչքերից ու ծանր շնչառութենից եւ համոզվեցայ, որ այս կմախքը դեռ ապրում է։ Կասկած չը կայ, որ իմ առաջ պառկած էր խեղճ Գրիգորը— ազգի բարի, ժրջան մշակը— Գ. գիւղի ուսուցիչը։ Սիրտս լքեցված էր, եւ չէի կարողանում պահել արտասուքս. կրծքիս վրա, կարծես, դրած լինէր մի ծանրութիւն։

Հատ դժուար էր իմանալ քանի տարեկան էր Գրիգորը— քսան, երեսուն, թէ քառասուն— միայն նայելով նրա դեղնադոյն, հանգած երեսի վրա, իսկոյն կարելի էր իմանալ, թէ նա տանջվում է կրծքացուցով և որ նրան էլ երկար վիճակված չէ ապրել, նրա արեւի լոյսը չուտով պիտի խաւարկէր։ Ոսկոր ու կաշի դարձած խեղճ ուսուցիչը այն աստիճան ցամաքի մայկել էր, որ չօգտվելով նրա մարմնի հետաքննութեամբ կարելի էր համարել ոսկրների բոլոր խորթութիւնները։

Եւ բարեկեցի ուսուցիչին, Նա փորձեց բարձրացնել գլուխը, բայց չը կարողացաւ, միայն մեկնեց աչքերը։

Գուցե ուսուցիչ էք, հարցրեց նա հազիւ լսելի ձայնով և երբ ես պատասխանեցի, Հայո, ուսուցիչ եմ, նա երեք անգամ արտասանեց. ուսուցիչ... ուսուցիչ... ուսուցիչ... Ուզում էր էլ ինչ որ ասել, բայց չը կարողացաւ, միայն նրա կապտագոյն դեղնած երեսից կարելի էր եզրակացնել, որ այս ուսուցիչը բաւով զարթեցրի եւ նրա հոգու մէջ շատ յիշողութիւններ, մտածումներ, չը գիտեմ միայն ուրախ թէ տխուր...

Այս անցաւոր կնանքի թողող հայեացքը դարձրած էր դէպի ինձ. եւ չը կարողացայ ալ եւ ինձ պահել, եւ խեղդում էի. այն կողմը դարձրի երեսու և սկսեցի նայել պատի վրա կախած ժամացույցի ու պատկերների վրա։ Ամենից

Մեզ պատմում են որ Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցը ահա երկու ամիս է որ զուրկ է կրօնի դասերից, կրօնուսուցիչ տկարութեան պատճառով։ Կարծես թէ ժամանակահատուկ չէր կարելի միայն կրօնուսուցչի նշանակել։ Վեցերորդ դասատան մէջ չարաթական դասերի թիւը շատ է, այն է չարաթական 38 դաս։ Միթէ հոգաբարձութիւնը կարծում է թէ այդքան դասերով բեռնաւորելով աշակերտներին, նրանք գիտնականներ կը դառնան։ Ընդհակառակն դա ամենալաւ միջոց է աշակերտներին մտաւորապէս մեղմելու։

Գրիգոր Արթուրուս դասախօսութիւնը թիւրքաց հայերի տնտեսական դրութեան մասին որ հետզհետէ տպւում էր ֆրանսերէն լեզուով Վիլենայի «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրում, այժմ հրատարակվեցաւ Վիլենայում առանձին գրքով։ Մենք ստացանք այդ բրոշյուրայի մի քանի օրինակներ։ Գրքովը շատ մաքուր է տպված։

Ստացանք թիֆլիսահայկ կաթոր իվանովիչ Չայգեշտովից 8 բուրջ բաժանորդագին «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի, Նախկին 1114 բուրջ 53 կոպ. փողի հետ կանի 1122 ր. 53 կոպ.։

Խմբագրութեան մէջ այսօր ծախվեցաւ Քիւրքեանի ֆոտոգրաֆիական ժողովածուները մին ազուլեցի Մարտիրոս Գուլգարեանցի վրա։

Տեղական ուսուցիչները հաղորդում են որ վերջին ժամանակները թիֆլիսի մէջ սկսել են յաճախ պատահել անձնասպանութիւններ։ Այս օրերս մի օրիորդ իրան թունաւորեց, իսկ մի այլ օրիորդ իրան սպանեց ընկճովերից։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Բերլինից „Порядокъ“ լրագրին գրում են հետեւեալը։

Ասում են, որ ընտրութիւնների ժամանակ միշտ և ամեն տեղ կուսակցական և անհատական անկարգութիւններ են պատահում։ Օրինակ, ամբոխին այնպիսի խռտուռներ են տրվում, որոնց կատարելու մասին ոչ ոք չէ մտածում։ Գուցէ այդ այդպէս է։ Եւ շատ անգամ տեսել եմ ընտրութիւնների Աւստրիայի, Ունդարիայի և մինչեւ անգամ թիւրքիայի մէջ այն միակ և առաջին պարլամենտի համար, որ դուժմարվեցաւ այդ թշուառ երկրի մէջ։ Ամեն տեղ

ցած կախած պատկերի ընդհանուր գծագրութիւնը շատ նմանութիւն ունէր մեռնող ուսուցչի հետ. լաւ գննելով այս պատկերը, նայեցի յետոյ հիւանդի վրա։

—Զի, ինչ է... ճանաչում էք... հարցրեց նա նոյնպէս ցածր ձայնով, ինչպէս առաջին անգամ. —այո, այդ ես եմ... քսան և հինգ տարեկան... Աշխատեց մի փոքր բարձրանալ նայելու այն պատկերի վրա, բայց չը կարողացաւ. հազը չը թոյլ տուց։

—Գիտար չէ իմանալ, նկատեցի ես, դառնալով դէպի հիւանդը.— բայց գիտէք...

—Այո... շատ փոխվել եմ... աւելացրեց հիւանդը, և կարծես կամենում էր ծիծաղել, գոնէ այդ լսվում էր նրա ձայնից, թէ և երեսի վրա ոչինչ ծախի չէր յայտնվում։

—Այո... երանք և հազար երանք այն օրին, երբ այդ պատկերը քաշեցին... կարծես երէկ լինէր այդ բանը... ասաց ու սկսեց լաց լինել... Սենեակի միւս անկիւնից նոյնպէս լսելի եղաւ լացի ձայն. այդ պառաւի ձայնն էր, որի հետ եւ կայ ուսուցչուհին—նա Գրիգորի ծծմայրն էր։

—Եւ միթէ, ճամբարտ, ինձ վիճակված է այսօր կամ վաղը մեռնել, այլ եւ չը տեսնել լոյս աշխարհը... երանք թէ վերջին վէպիկս վերջացնէի և ապա հող մտնէի... Գուցէ ես էլ վերկենամ, մանգամ... Ո՛հ, Աստուած իմ... Գուցե լուռ էք և շատ լաւ էք անում... բժիշկ... ան... հիւանդը երկու ձեռքով պինդ բռնեց կուրծքը.— երէկ բժիշկը ասաց, որ ամսոյս 23-ին... Այո, Սեղրակ, դու այստեղ ես, դարձաւ նա 13 տարեկան երեխային.—հա, ինչ եւ շինում։

Սեղրակը սրբեց աչքերից արտասուքը ու պատրաստվում էր դուրս գնալ, նրա սիրտն էլ մորմոքում էր իր հիւանդ ուսուցչի վրա։ Ինչպէս յետոյ տեղեկացայ ամբողջ երեք տարի Սեղրակը սովորել էր Գրիգորի մօտ և շատ լաւ յիշողութիւններ դուրս էր տարել ուսումնարանից. այն քաղցր վարմունքը, քաղաքավար խօսքերը ու խրատները, որ միշտ լսել է իր սիրելի ու

եւ վկայ եմ եղել գանազան գեղծութեան, եւ տեսել եմ այնպիսի արարքներ և լսել եմ այնպիսի ճառեր, որոնք հակառակ են խիստ բարոյականութեան կանոններին։ Ունեգարիայի մէջ իշխանութիւնը մինչեւ անգամ բռնութիւն է կատարել ընտրողների վրա։ Բայց երբէք և ոչ մի տեղ չեմ տեսել և մինչեւ անգամ չեմ երեւակայել մի այդքան անբարոյականացնող գործ, որ կատարվում է աչքերիս առաջ։

1878 թուականի ընտրութիւնների ժամանակ այստեղ բաւական տեղ գործեր էին կատարվում։ Օրինակ, այն ժամանակն էլ ամբոխին զրգում էին հրէաների դէմ։ Բայց այդ բոլորը չէր անցնում յայտնի սահմաններից և որ զլխաւորն է, վարչութիւնը վարվում էր եթէ ոչ կատարելապէս անբիծ, դոնեւ համեմատաբար լաւ։ Տեղ տեղ նահանգներում վարչութիւնը ծնունդէն էր գործում ընտրողների վրա, այնպէս որ լայնատաղը չը վաւերացրեց մի քանի ընտրութիւններ։ Բայց այդ բոլորը առանձին դէպքեր էին, առանձին աստիճանաւորների մասնաւոր վեղծութեան, որոնց համար ամբողջ կառավարութիւնը չէր կարող պատասխանատու լինել։ Ընդհանրապէս կառավարութիւնը ընտրութիւններին չէր միջամտում, կատարեալ ազատութիւն տալով թէ ընտրողներին և թէ մրցող կուսակցութիւններին կանգիդատներին։ Մինչեւ անգամ կուսակցութիւնները հետեւում էին կառավարութեան օրինակին։ Նրանք ցոյցեր էին անում իրանց օգտին, խօսում և գրում էին իրանց քաղաքական հակառակորդների դէմ։ Բայց կրկնում եմ, որ այդ բոլորը եթէ ոչ բարոյականութեան, գոնէ քաղաքավարութեան սահմանները չէր անցնում։ Այն ժամանակ ոչ ոք իրան չէր թոյլ տալիս, մինչեւ անգամ չէր էլ մտածում կաշառել ընտրողներին և այդ բանը լրագրիներին մէջ էլ յայտնել։

Այժմ ամեն տեսակ սահմաններ աւելորդ

սուցից, նա չէր տեսել ոչ մի տեղ, անգամ իր մօրից։

—Մի լաց լինիր, Սեղրակ, մի վախիր, ես մեռնելու չեմ... և ինքը սկսեց լաց լինել։

Ի հարկէ խելօք Սեղրակը չէր հաւատում իր ուսուցչի խօսքերին ու երկու ձեռքով ծածկեց երեսը և դուրս գնաց։ Սեղրակին հետեցին սենեակում հաւաքված մնացած աշակերտները, որոնք հանդարտ, հերթով մօտենում էին վարժապետի մանճակալին, նայում երեսին ու դուրս գնում, և այս բոլորը կատարվում էր առանց աղմուկի։ Ոչ թէ միայն Գրիգորի աշակերտները, այլ և գիւղի բոլոր գիւղացիները, մեծ ու փոքր այցելեցին իրանց հիւանդ վարժապետին։ Վերջին անգամ բարեկեցութեամբ, և մեռնող սիրով նայում էր ամեն մէկին ու մոքով հրաժարվում նրանցից։ Մանաւանդ երկար էր մնում Գրիգորի հայացքը իր սիրելի աշակերտների երեսի վրա և իւրաքանչիւրին առանձին ասում. «սովորիր, որ մարդ դառնաս»։

Սիրտս կտրատվում էր այս մորմոքող տեսարանը տեսնելիս։ Թիֆլիսում ինձ պատահել է ներկայ գտնվել մի երիտասարդ ուսուցչի մահվան, բայց այն ինչ որ ես այստեղ տեսայ, ըզգացի, այնտեղ որս հազարերորդը չը կար. եկան քանի մի անձինք, այն էլ իր հին աշակերտներից, լաց եղան ու դուրս գնացին, իսկ այստեղ, ինչպէս ասաց պառաւը. «բոլոր աշխարհը լաւի էր»։ Նստաբլբլբ էի իմանալ թէ ինչպէս էր գրաւել սա ժողովրդի համակրութիւնը, սէրը և այդ բանը հարցրի հիւանդից։

—Կեանքիս մէջ վատութիւն ոչ ոքին արած չեմ, խօսեց Գրիգորը ու լռեց։

III

Մայիսի քսան և չորսին, լուսադէմին, մեռաւ Գ. գիւղը ուսուցիչ Գրիգորը։ Ափսոս որ չը կարողացայ ներկայ գտնվել նրա մահվան վերջին րօպէներին, այս պատճառաւ և ընթերցողը չը պիտի ննջանայ, որ եւ բաց եմ թողնում նրա մահվան նկարագրութիւնը. պատմում էին որ

են համարում և գործում են այնպէս, կարծես թէ Գերմանիայում օրէնքներ չը կան։ Վարչական աստիճանաւորները սկսեալ մի նիստերից մինչեւ կարգապահները հանգստութեամբ հրամաններ են տալիս ընտրութիւնների ուղղութեան մասին, իսկ պահպանողականները մի կանօն են հնարել խաւար ամբոխին տնտրողականացնելու համար և այդ կանօնին նրանք հետեւում են մինչեւ միամտութեանը հասցրած անտօթութեամբ։ Բացի ձրի լրագրիներից և ընտրողական ազդարարութիւններից, որոնք բաժանվում են բանւորներին, արհեստաւորներին, մանրավաճառներին և այլն, սու վորութիւն է դարձել հարեցնել հասարակութեան յիշեալ տարրերին։ Ահա երկրորդ ամիսն է, որ տասնեակ հիւրանոցներում և քարեջրտներում իւրաքանչիւր գիշեր հրաւիրում են և հարեցնում են հասարակ ժողովուրդին պահպանողականների հաշուով, որոնք հէնց այդ տեղերում արտասանում են իրանց ընտրողական ճառերը։ Այդ ճառերով նրանք կոպտութեամբ զրգում են ամբոխին գումարատէրերի դէմ ընդհանրապէս և մանաւանդ հրէաների դէմ։ Տօներին իւրաքանչիւր քարեջրատանը կրածտութիւն է նսեագում, բացի այդ ընտրողներին ձրիաբար բաժանվում են հազարաւոր տոմսակներ թատրոնների, կաֆէ-շանտաների համար և այլն։ Իւրաքանչիւր բանւոր, մանրավաճառ կամ գիւնուոր կարող է գնալ, կամ մարդ ուղարկել և որքան կամենում է ձրի տոմսակներ ստանալ։

Որովհետեւ Պրուսիայի պատմութիւնը հարուստ է տմեն տեսակ պատերազմներով, հետեւապէս գրեթէ ամեն օր կարելի է տեսնել որ և է կուբ տարեդարձը, այդ բանից էլ օգուտ են քաղում պահպանողականները իրանց անբարոյականացնող ցոյցերը շարունակելու համար։ Բացի սովորականներից նրանք արտաքոյ կարգի տօներ են կազմում ի պատիւ զանազան յաղթութիւնների։ Օ-

խեղճ երկար կուռում էր մահի դէմ, յաւիտեան փակելով իր աչքերը... խօսք չը կայ, որ շատ արտասուք պիտի թափած լինէին նրա փետացած դիակի վրա իր անկեղծ սրտով սիրած գիւղացի մանուկները։

Քսան և եօթին պիտի թաղէին Գրիգորին. եւ շտապեցի գնալ գիւղը անպատճառ ներկայ զմտնվելու յուղարկաւորութեան։ Բացի բազմաթիւ գիւղացիներից ներկայ էին և երեք մարդ «նուսկիլեցիայից»։ Երկու ուսուցիչ և մէկ ուսուցչուհի։ Սրանք բոլորը շատ մօտիկ ճանաչում էին հանդուցեալին և եկել էին նրան իրանց վերջին պարտքը տալու։ Եկաւ քահանայ տէր-Սիմօնը։ Ուսուցիչները բարձրացրին դագաղը և երգելով տխուր շարականը, դուրս եկան կեղեղեղ գաւիթը. այստեղ անեղ ձգելու տեղ չէ կար. մօտիկ գիւղիցից անգամ եկել էին պատուելու անբաղձ Գրիգորին։

Տխուր կերպով տարածվում էր փոքրիկ զանգակի ձայնը աշտարակի բարձրութիւնից, երբ ներս տարան անուշ դագաղը գիւղի փոքրիկ եկեղեցին ու գրին մէջ տեղը պատրաստած սեղանի վրա. եկեղեցին եւ լիքն էր հասարակ ժողովրդով։ Ուսումնարանի աշակերտները, մոմերը ձեռքի, շարվեցան դագաղի շուրջը։ Ամենքի սրտերից արիւն էր կաթում. ընդհանուր տխրութիւն տիրում էր ամեն տեղ։

Ս. պատարագը վերջացաւ։ Ուսուցիչներից մէկը եկեղեցում խօսեց մի քանի խօսք, գովով Գրիգորի անչափ աշխատասիրութիւնը ու եռանդը, իսկ ուսուցչուհին գերեզմանի վրա։ Տէր Սիմօնը արտասուքից խեղդված հազիւ արտասանեց վերջին խօսքը և դագաղը իջեցրին խոր գերեզման...

Այսպէս Գ. գիւղի հայ ժողովուրդը յաւիտեան թաղեց իր սիրելի ուսուցչին։

Բոլոր գիւղը լալիս էր, ներկայ չէր միայն պառաւը. ասացին խեղճը ցնորված ընկած է Գրիգորի մանճակալի վրա։